

- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1983). *The Life and Works of Tacizade Cafer Çelebi, With a Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2002). *Hasan Ziyaî Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara.
- HAYRETÎ (1981). *Divan* (Haz. Mehmet ÇAVUŞOĞLU- M. Ali TANYERİ), İstanbul.
- MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Divanı*, Ankara.
- MERMER, Ahmet (2004). *Kütahyalı Rahimi ve Divanı*, İstanbul.
- ONAY, Ahmet Talat (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal KURNAZ), İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- SUNGUR, Necati (2006). *Tacizade Cafer Çelebi, Hevesname (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat (1990). *Fuzulî Divanı*, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Divânı*, Ankara.

Samsun'daki Yörüklerin Ağızları Hangi Ağızlarla İlişkilidir?*

Mehmet AYDIN**

1. Giriş

Samsun'da Yörüklerin yerleştiği Ondokuz Mayıs ilçesine bağlı Yörükler Beldesi ile Vezirköprü'ye bağlı Özyörük köyü gibi iki yerleşim vardır. Yörükler Beldesi'nin nüfusu 2447'dir. Yörükler Beldesi Bafra ilçesine 22 km, Ondokuz Mayıs ilçesine 4 km uzaklıktadır. Yörükler beldesinin nüfusunun %70'ini Yörükler, %30'luk bölümünü ise Tokatlı, Giresunlu, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeliler oluşturur. Belde sakini yörükler, kendi ifadelerine göre, iki farklı grup olarak Aydın'ın Söke ilçesinden önce Kandıra'ya ve Geyve'ye ardından önce Samsun'da Kösedik köyüne, sonra bugün yaşadıkları Yörükler Beldesine gelmişlerdir. Kösedik'te yaşarken yazları Canik dağlarının Samsun'daki zirvelerine yakın Nebiyan yaylasına göçmüşlerdir. Yörükler beldesi sakinlerinden bir kısmı da Samsun'a gelmeden Sinop'a yerleşmişler, sonra Samsun'da bugünkü yaşadıkları yöreye gelmişlerdir. Beldede uzun süre belediye başkanlığı yapan öğretmen İsa Eroğlu babaannesinin nüfus cüzdanını saklamıştır. Bu belge İsa Eroğlu'nun ailesinin Aydın'ın Söke ilçesinden göç ettiğini göstermektedir. Kasabada Karatekeli, Kızılkeçili, Şehitli, Çaparlı, Manavlı, Yeniosmanlı ve Kaçar aşiretlerinin mensupları vardır. Bunun yanında Katırcı, Hamzalar, Esad Ağalar, Veli Ağalar vb. sülale adları da kaydedilmiştir.

Özyörük köyü Vezirköprü'nün batısında yer alır ve ilçe merkezine uzaklığı 25 km'dir. "Özyörük köyü 40 hanelik 138 nüfuslu bir köydür. Köy halkının Yörük olması nedeniyle eki adı Kabalıkarapınar olan köye 'Özyörük' adı verilmiştir. Köy halkı 1915'li yıllarda Eskişehir'in Avlamış Köyü'nden göç ederek bu bölgeye yerleşmiştir." (Arslan 2008: 338). Başka bir kaynağa göre 1920'li yıllarda Adapazarı, Aktaş köyünden Karatekeli Yörükleri Kabalı köyüne bağlı Karapınar mahallesine yerleşmiştir.

Bir başka köyde daha Yörüklerin meskûn olduğu kaydedilmektedir. Bu köy Yürükçal köyüdür. Yürükçal köyü, İstavloz Çayı'nın güneyinde kurulmuştur,

* Bu makale 2010 (30 Eylül-1 Ekim) yılında Sakarya'da düzenlenen III. Uluslar arası TürkiyeTürkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Prof. Dr., OMÜ, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

köyün kuzeydoğusunda Kültetek, güneyinde Hacılı, güneybatısında Çekmeden ve Karacaören, batısında Çalköy bulunur. Köyün isminin oluşmasında ilk yerleşenlerin Yörük olması ve Çal yöresinden gelmeleri etkilidir (Arslan 2008: 346).

2. Samsun'daki Yörükler

Bu çalışma vesilesiyle Yörükler Beldesi'ne 2010 yılı Temmuz ayı içinde iki defa gidilmiştir. Yöreden bilgisine başvurulmak üzere İsa Eroğlu seçilmiştir. Bu seçimde İsa Eroğlu'nun yöredeki ağırlığı ve Yörük kültürü için gösterdiği çabaların etkili olduğunu belirtmek gerekir. 1994 yılında Yörükler'e belediye başkanını seçilen ve 67 yaşında bir emekli öğretmen olan İsa Eroğlu, her yıl Yörük çadırıyla Söğüt'te yapılan Ertuğrul Gazi Şenliklerine katıldığını gururla anlatır.

Yörükler'e ilk gidişte yalnızca Efrasiyap Gemalmaz'ın hazırladığı "Dil ve Halk Edebiyatı Araştırmaları için Ön Soruşturma" uygulanmıştır. Bunun dışında yörüklerle, aynı beldedeki öbür komşularıyla aralarında dil açısından ne fark olduğu sorusu yöneltilmiştir. Bu soru en az beş kişiye sorulmuştur. Yörükler beldedeki Trabzon kökenlilerle aralarında bu açıdan bir fark olduğunu, ama öbürleriyle neredeyse hiçbir fark olmadığını söylemişlerdir. Ordulu (Aybastı ve Kabataşlı), Giresunlu ve Tokatlılar yörükler Trabzonlu ve Rizelilerden dil açısından kendilerine daha yakın buluyor. Yöredeki yörüklerin en yaşlılarının beldeye gelen 3. kuşak olduğu hesaba katılırsa dille ilgili durum aydınlatılabilir. Yörükler, evlilik yoluyla Tokatlılar, Aybastılılar ve Giresunlularla akraba olmuşlardır.

"Yörük" adının başlangıçtaki olumsuz çağrışımlarından yakınan yörükler artık böyle bir sorunları olmadığını belirtiyorlar. Yörükler Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin düzenleyip hizmete soktuğu hayvanat bahçesindeki develeri kendilerinin verdiğini biraz da gururlanarak anlatıyorlar. Bunda artık devenin bir taşıma ve yük aracı olarak işlevini kaybetmesinin de etkisi var. Ayrıca yörüklerin kurban bayramlarında yakın tarihlere kadar başka hayvanlar yanında deve de kurban ettikleri biliniyor. İsa Eroğlu 1967 yılında yörede deve kurban edildiğini belgeleyen bir fotoğraf gösterdi.

Vezirköprü'de öğretmenlik yapan yüksek lisans öğrencim 2011 yılında Özyörük köyü'nden bir görüntülü kayıt getirdi. Bu kayıt çözümlenmiş olarak ekte yer alıyor. Kayıta kendisinden metin derlenen Cennet Deveci bir Yörük ağzı konuşuru. Özyörük köyü üzerine bilgisine başvurduğum kişiler bu köyde yaşayanların önemli bir kısmının soyadlarının "Deveci" olduğunu, hatta köyün yörede "Deveci" köyü olarak adlandırıldığını ve yaygın olarak bu adın kullanıldığını kaydettiler.

Gerçekte Karadeniz bölgesi ve Samsun, yörüklerin yerleştiği bir coğrafi alan değildir. Ancak bu, hiçbir yörük topluluğunun Karadeniz bölgesine ve Samsun'a gelip yerleşmediği anlamına gelmez. "16. yüzyılda Anadolu'da çoğu yarı göçe-

be olarak yaşayan Türk boyları Türkmen ve yörük adları ile anılıyordu. Türkmenler Kızılırmak'ın doğu ve güneyindeki bölgelerde meskûndü. Yörükler ise daha ziyade bölgenin batısında yaşıyorlardı. Etnik bir anlamı olmayan Yörük kelimesi bu bölgede yaşayan aşiretleri ifade etmektedir." (Karahan 1996: 115).

Birçok çalışmada "Yörük ağızları" terimi kullanılmıştır. Ancak somut olarak bu ağızların özelliklerinden söz eden pek az yayın vardır. Nurettin Demir somut olarak Yörük ağızlarının özelliklerinden söz eden araştırmacılar arasında biridir.² "Yörük ağızları" teriminin hangi bölgelerde konuşulan ağızlar için söz konusu edilebileceği sorunu, "yörük" teriminin bir etnonim olarak hangi gruplar için kullanılabileceği meselesiyle yakından alakalıdır. Bilindiği gibi Anadolu'da yaylacılık geleneğine sahip gruplar yörük, türkmen, aşiret, cemaat, kabile, oymak, tahtacı gibi değişik adlarla anılabildiği gibi değişik boy adlarıyla da gösterilebilmektedir. (Demir 1996).

Zeynep Korkmaz, Yörük ve Türkmen ağızlarından söz etmiş, ancak türlü Türkmen boylarının ses bilgisi özelliklerini belli noktalarda toplayabilmiş, yörük ağızlarının ses bilgisi özelliklerine değinmemiştir. (1994: XLI).

Yörük ağızlarının söz varlığından söz eden başka çalışmalar da vardır. Bunlar arasında Yeter Torun'un çalışmasıyla Gülseren Tor'un *Mersin Ağzı Sözlüğü* sayılabilir.

Kendisi de bir yörük olan fizikçi dostum yörüklerin yanak için "duluk", alın için de "şalak" dediklerini söyledi. Yörükler beldesinde bu iki kelimeyi farklı kişilere sordum. Bu kelimelerden "duluk" un önceleri "şakaklardaki saç, zülûf ve yanak" anlamlarıyla kullanıldığını duyduklarını söylediler. Ancak "şalak" sözünü duymamışlardı.

Yörükler beldesinden iki kısa metin derledim. Ayrıca beşerî coğrafyacı dostum Cevdet Yılmaz'dan daha önce başka amaçlarla Yörüklerden derlediği malzemeyi aldım. Bu malzemeler yörük ağzından çok az iz kaldığını gösteriyor. Bu izleri kısa sürede belirlemek kolay değil. Ancak 1918'li yıllarda yöreye gelen yörüklerin başka ağızların konuşurları oldukları düşünülebilir. Özellikle Yörükler beldesine yerleşen yörüklerin Samsun ağzı konuşuru oldukları da söylenebilir. Onlar bu yöredeki tapusuz topraklarının önemli bir bölümünü Tokat göçmenlerinden satın almışlardır. Yörüklerin yaşadığı belde bütünüyle iç göçler sonucu yöreye gelmiş göçmenlerden oluşuyor. Yörüklerin beldedeki komşuları Tokatlılar, Giresunlular, Ordulular, Trabzonlular ve Rizelilerdir.

² "Yörüklerin Yoğun Oldukları Bölgelerde Karşılaşılan Bazı Ağız Özellikleri", Demir'in rızası olmadan daha önce 1. *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu* Bildirileri (25-26 Nisan 1994, Antalya (Ankara 1996 adlı kitapta "Yörük Ağzının Bazı Özellikleri" başlığıyla 129-132 sayfalarda çalışmanın bütünüymiş gibi yayınlanmıştır. Demir okuyuculardan söz konusu eseri kaynak olarak kullanmamalarını rica etmektedir.

Ancak Vezirköprü'deki Özyörük köyünün durumu Yörükler beldesi sakini yörüklerinkinden farklıdır. Onların komşuları Vezirköprülülerden oluşuyor.

3. Sonuç

Samsun'a gelen yörükler göç ettikleri Aydın ve Söke'de başka bir ağız konuşuyorlardı. Bugün aynı ağzın konuşucuları oldukları söylenemez. Bunun için onların ağzından derlenen malzemeyi Söke ağzından malzemeyle karşılaştırmak gerekir. Böyle bir karşılaştırma sonucu Söke ağzıyla Samsun'a göç eden yörüklerin ağızları arasındaki ilişkiler bir dereceye kadar anlaşılabilir.

Anadolu'nun tarihi bütünüyle göçlerin tarihidir. Dolayısıyla göçlerle ağızlar arasındaki ilişki üzerine de çalışılması gerekir.

Yöredeki yüz yüze ilişkiler sırasında duyduğum ve doğrulattığım bazı veriler *gazma gazarhan* "kazma kazarken", *güp* "küp", *ırbıh* "ibrik", *çencere* "tencere" örnekleri ve *duluğ* "zülûf, şakaklara dökülen kâkül" örnekleri sözvarlığı açısından ilgi çekici verilerdir.

Samsun'daki bütün yörükler geçim kaynağı olarak öncelikle hayvancılıktan söz ediyorlar. Ayrıca el dokuması kilimlerini gösteriyorlar. "Deveci" olarak da anılıyorlar. Yörede deve, deveci; yörük, yörüklük arasında ilişki kuruluyor. Özyörük köyünden derlenen ve çözümlenen metinde yörük dokumaları anlatılıyor. Dokuma, genç kızlarca mutlaka kazanılması gereken bir beceri olarak yansıtılıyor. Hatta metinde dokuma becerisi olmayanın hanımlığının "garılığı" tartışılacağı vurgulanıyor.

Diller arası ilişkiler gibi ağızlar arası ilişkileri de tartışmak gerekir. Karşılaşan ağızlar birbirini nasıl etkiliyor? Samsun'un farklı yerlerine yerleşen Yörükler öbür ağızlardan etkilenmişlerdir. Yörükler beldesinde meskûn yörüklerin, yörük ağzı olarak nitelendirilebilecek bir ağız konuştuklarını söylemek mümkün değildir.

Ancak bütün veriler Samsun'daki yörüklerin ağzını bir Yörük ağızları grubuna bağlamanın kolay olmadığını gösteriyor.

KAYNAKÇA

- ANDREWS, Peter Alford (1992), *Türkiye'de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- ARSLAN, Adem [Koordinatör] (2008), *Geçmişten Günümüze Vezirköprü*, T.C. Vezirköprü Kaymakamlığı, Editörler Necdet İğci-Bünyamin Kivrak,
- BEŞİRLİ, Hayati-Erdal İbrahim (2007), *Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Nurettin (1996), "Yörüklerin Yoğun Oldukları Bölgelerde Karşılaşılan Bazı Ağız Özellikleri", 1. *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu* Bildirileri (25-26 Nisan 1994-Antalya), Ankara, s. 129-132.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağızları*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 583, Ankara.
- ÖZTÜRK, Erol (2009), *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağzı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOR, Gülseren (2004), *Mersin Ağzı Sözlüğü*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 38, İstanbul.
- TORUN, Yeter (2007), "Birinci Türk Dili Kurultayı ve Ceyhan Yörük Ağzı Kelimelerinin Derleme Sözlüğü'ndeki Kullanımları", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 669 (Eylül). s. 573-579.

EK: METİN

Anlatan: Cennet Deveci (C.D.), 60 yaşında-Selim Çağlayan (S.Ç.) 35 yaşında.

Derleme Yeri: Özyörük Köyü (Vezirköprü)

S.Ç.: *Şindi de yörün dohumalarını tanıyalım, esgiden meşhurumuş, yörün dohumaları.*

C.D.: Çok meşhûrúdu.

S.Ç.: *Cennet Halamızın dohuma hağğında birgaç kelim söz edelim. Ne dohuması denir buña ?*

C.D.: Buña yienim goç buynuzu, settâ, namazlâsı dohuması bu. Bunu Gûsüne ben dohumudun, bu palazı.

S.Ç.: *Ne boyasıdır bu?*

C.D.: Kók boyası bunnar. Çayn üsdünden getiriyidik, gaynadıydıh esgiden, aşşadan gediyyidik bi çuvalda, gaynadıydıh bi şeyler yapıydıh.

S.Ç.: Çoş yapılır mıydı esgiden?

C.D.: Çoş yapılırdın.

S.Ç.: *Sen ne zamandan beri yaparsıñ? Genc kızlar, ne zaman yapıdñ bunnarı?*

C.D.: Bunnarı, senesini sorarsañ, senesini yaşıstıramam. Çünkü kırş beş, elli oldu böyle. Dohudümde otuz beş yaşlarına, kırş yaşlarında, elli yaşlarında o aralarda dohudum bunu, bunnarı. Emme çocuğluğdan beri becerleyip getirmē uğraşıyōduh, dohumā uğraşıyōduh.

S.Ç.: *O zamannarda genç kızlar hep yapar mıydı bunu?*

C.D.: Hebisi yapardı, yapmayınca da, filancı söyleyimiş diyllardı.

Dohumayı bilmiyomuş bu.

Dohumayı da bilmiyōmuş, neresini alacañ ğarı olacağ bu.

S.Ç.: *Nasıl yapılır bu? Isdarda mı yerde mi?*

C.D.: Isdarda. Bunu ērisiñ, bükersiñ, çeşidini boyarsıñ, kók boyasını döersıñ gaynadırsıñ. Çezersıñ, ısdara alırsıñ ondan keri dohumā becerlersin getirsin. Dohuman ne ğadar, orasını Allah bili, om beş günde dohuyon, bir ayda mı dohuyon bi sene de dohuyon

S.Ç.: *Büyükliüne göre deişiye böyle.*

C.D.: Deñişiye böyle.

S.Ç.: *Bunun ana maddesi yün mü kıl mı orlon mu nedir?Naylon mu?*

C.D.: Hepisi yünüdü, bunnarda naylon yoğdu. Naylon bilmezdik esgiden heç, hep yünden oluyōdun. Bu beyaz yünü de Bursa'dan ırhamtlık bizim Mahmut dayının hanımı Emine yengem yolladıydı, bu beyaz yumşak beyaz. Bursa yünü beyaz yumşak, aynı pambıa benziyedın, daratmış, burma yapırmış mahiniye. On iki on üç parça yollamış baña. Ben de dutdum oña bi namazlâ dohudum, yolladım.

S.Ç.: *Başga çeşid neler yapılırdı bu dohumadan?*

C.D.: Başga çeşit neler olacağ yavrum, doluydu, dayatma varıdın. Keydirme varıdın,

S.Ç.: *Namazlâ, atkı...*

C.D.: Namaz dohu, keydirme yañışından, goyun gözünden büyük. Namazlâ dohu, bunnarıñ çeşidi çoş. Bu arası kesik, en goley langır lingir bu.

S.Ç.: *Heybe, namazlâ, halı türü mü bu?*

C.D.: İşte bizim halısı, kilimi buyudu, bu şimdi góze görükmüyo başga, esgiden buyudu bizim halımız.

S.Ç.: *Keçe var mıydı sizde.*

C.D.: Keçe varıdın, ne biliyim sattım, gaybettim, gettim.

S.Ç.: *Yapılırdı yani.*

C.D.: Yapılırdın.

S.Ç.: *Kendiniz mi yapardınız tabi*

C.D.: Kendimiz yapardıh, ilen getiridik bi, yünü yatırıdđ, ğuzu yünunu, atardıh yayda, ileri yanda tabağa gimi yapallarıdı analarımız bubalarımız neyise. Onu yapıp da şuriya yıvollarıdı, yidiğdan keri, dışarı çıkarıllardı, bi ğazan ğorduğ, bi çul yazardıh orıya, çulı ıslardıh, onu döküm yapallarıdı, üsdüne yañışlı yapallarısa yapallarıdı. Ak gók yañış yapallarıdı. O suyu sepdi-m-idi boruyu dürdü mü dürelleridi. Onu boru gimi dürrerdik. Onu ğalan burdan gótúr, getir evin önden cevizin yanna ğadar gótúr getir. Depñen, depñen bişirdik onu. Bişirdikden keri onu bi de getiridik. Gollarımızı sıvarıdđ dohuz on ğarı